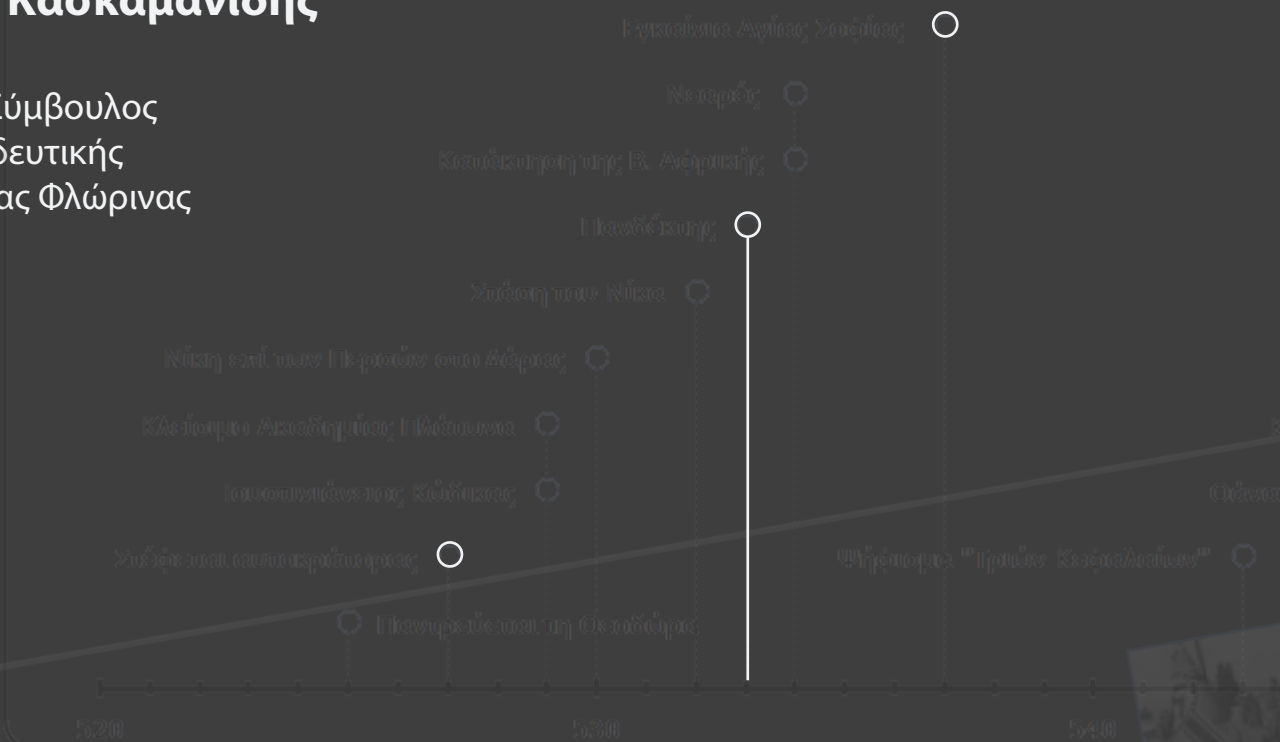

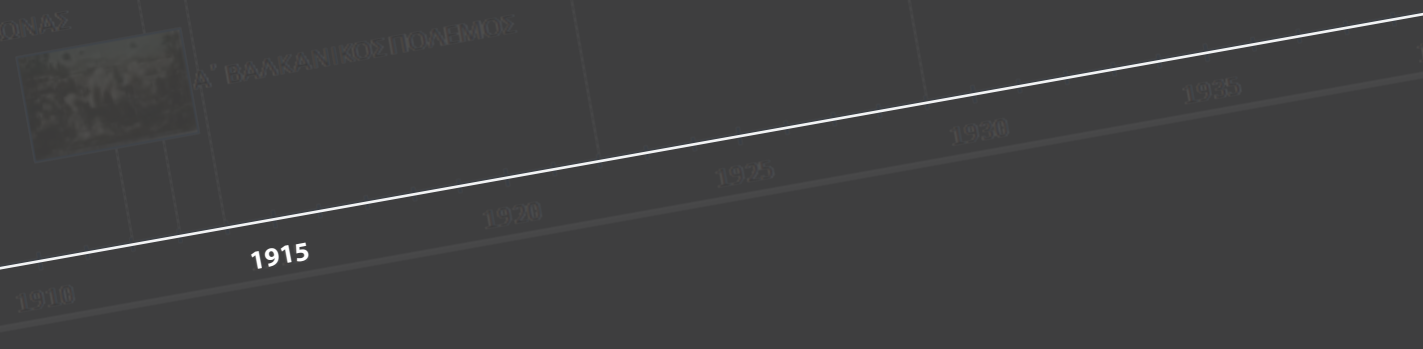
Γιάννης Κασκαμανίδης

Σχολικός Σύμβουλος
3ης Εκπαιδευτικής
Περιφέρειας Φλώρινας

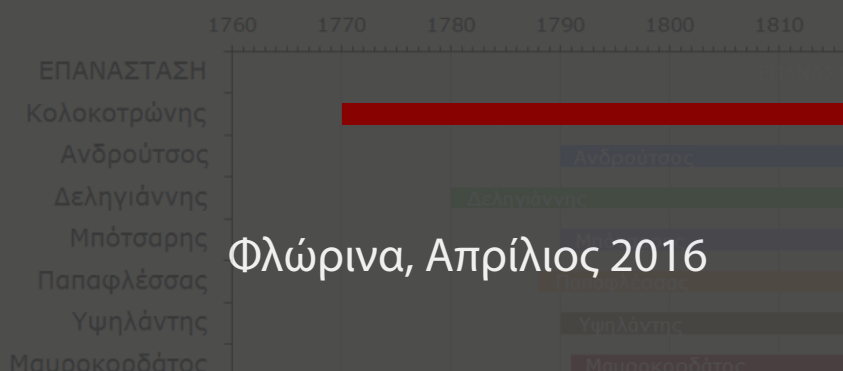

ΠΕΡΙ ΧΡΟΝΟΥ

Κατανόηση του ιστορικού χρόνου:
σχεδιασμός, ανάπτυξη και
διδασκτική αξιοποίηση
χρονογραμμών

ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣ

Φλώρινα, Απρίλιος 2016

Κατανόηση του ιστορικού χρόνου: σχεδιασμός, ανάπτυξη και διδακτική αξιοποίηση χρονογραμμών

Τα κείμενα που ακολουθούν αποτελούν μια προσπάθεια κάλυψης των πιο κρίσιμων ζητημάτων που προκύπτουν από τον παραπάνω τίτλο. Πρόκειται για ένα σχεδιάσμα και όχι για έναν γραμμικό οδηγό που θα πρέπει να ακολουθήσει κάποιος υπακούοντας σε διανοητικές πειθαρχίες που προκαθορίζουν και περιορίζουν. Κεντρικός σκοπός είναι να φωτιστούν ορισμένα θεωρητικά, αλλά και πρακτικά ζητήματα, ευελπιστώντας ότι η χρονογραμμή θα καταστεί ένα ελκυστικό και αποτελεσματικό διδακτικό βοήθημα. Έτσι θα αναδειχθεί και η αρχική πρόθεση για τη σύνταξη ενός χρηστικού οδηγού.

1. Χρονογραμμές και ιστορική σκέψη

Η χρονογραμμή είναι ένας απλός, όχι όμως απλοϊκός, τρόπος οπτικής αναπαράστασης της σχέσης μιας αφηρημένης έννοιας, του χρόνου, με την ανθρώπινη δραστηριότητα. Πρόσωπα, γεγονότα, τοποθεσίες, συγκυρίες, μικρές και μεγάλες διάρκειες διατάσσονται κατά μήκος μιας γραμμής προμηθεύοντας έτσι υλικό για διανοητικές διεργασίες που μπορούν να οδηγήσουν σε καλύτερη κατανόηση. Εικόνες, φωτογραφίες, χάρτες σχεδιαγράμματα, πίνακες, σύμβολα, χρονολογικές ενδείξεις, επεξηγηματικά κείμενα, πηγές, αξιοποιούνται και αποτελούν το υλικό της οπτικής αυτής αναπαράστασης.

Οι μαθητές αντιμετωπίζουν τα σχετικά με την ιστορία ζητήματα εκτός των συμφραζομένων τους. Κατά συνέπεια, δεν αναπτύσσουν ιστορική αντίληψη και συχνά δεν είναι σε θέση να συνδέσουν γεγονότα και πρόσωπα με ιστορικά πλαίσια, ιστορικές περιόδους και τόπους. Αυτοί οι περιορισμοί δεν επηρεάζουν μόνο τις δυνατότητες κατανόησης των ιστορικών θεμάτων, αλλά συρρικνώνουν και τα περιθώρια ανάπτυξης κριτικής σκέψης. Χωρίς την κατάλληλη ιστορική γνώση, οι μαθητές αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης.

Κατανοώ τον ιστορικό χρόνο σημαίνει, κυρίως, δύο πράγματα. Πρώτον ότι είμαι σε θέση να διατάσσω ιστορικό υλικό, βασισμένος σε ενδείξεις τεχνολογικές, ενδυματολογικές, οικονομικές ή άλλες, λόγου χάρη να αναγνωρίζω ότι μια φωτογραφία που δείχνει μια άμαξα με άλογα είναι παλαιότερη από μια άλλη που δείχνει αυτοκίνητα, χωρίς όμως και να μπορώ να τις αντιστοιχίσω με συγκεκριμένες χρονολογίες ή ημερομηνίες. Δεύτερον ότι μπορώ να αντιστοιχίσω ιστορικό υλικό με συγκεκριμένες, συμβατικά οριζόμενες, χρονικές κατηγορίες, όπως, για παράδειγμα, να αναφέρω μερικά γεγονότα που συνέβησαν στο πρώτο μισό του 15ου αι., να αναγνωρίζω ότι η Αγία Σοφία είναι κτίσμα της βυζαντινής εποχής, οι κλέφτες και αρματολοί παραπέμπουν στην Τουρκοκρατία, ο Χαρίλαος Τρικούπης ταυτίζεται με τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού του τέλους του 19ου αι., η πυρκαγιά της Σμύρνης αφορά τη Μικρασιατική Καταστροφή, το έτος 2013 ανήκει στον 21ο αι., ότι η χρονική περίοδος 1941-1944 είναι γνωστή ως Κατοχή και να μπορώ να απαντώ σε ερωτήματα, όπως: υπήρχε η τηλεόραση στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1950, πότε ηλεκτροδοτήθηκε η περιοχή της Φλώρινας. Ενώ η πρώτη ικανότητα φαίνεται να εμφανίζεται σε αρκετά πρώιμο στάδιο, ακόμη και από το νηπιαγωγείο, η δεύτερη αποτελεί σύνθετο γνώρισμα που αναπτύσσεται σταδιακά μέσω συστηματικής διδασκαλίας που στοχεύει στη διαμεσολαβημένη δράση.

Οι χρονογραμμές βοηθούν τα παιδιά να αντιληφθούν και να κατανοήσουν την αφηρημένη έννοια του χρόνου, αφού το ιστορικό υλικό που διατάσσεται εντός των χρονογραμμών αναπαριστά με συγκεκριμένους τρόπους τον χρόνο, πράγμα που διευκολύνει τους μαθητές στο σχηματισμό των δικών τους προσωπικών αναπαραστάσεων που με την πάροδο του χρόνου αποκτούν και βιωματικό χαρακτήρα. Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν όταν βρίσκονται μπροστά στην πρόκληση ενός νέου ιστορικού υλικού, να το θεματοποιούν και να το ταξινομούν σε διακριτά θεματικά πεδία, κατανοητά από τους ίδιους.

Οι χρονογραμμές είναι ένα οπτικό βοήθημα που διευκολύνει την αναγνώριση των αιτίων και των σχέσεων τους με τα αποτελέσματα. Στα πρώτα στάδια της διδασκαλίας, η χρονογραμμή μπορεί να αξιοποιηθεί για την ανάδυση των αντιλήψεων που έχουν οι μαθητές σχετικά με το υπό εξέταση ζήτημα, αλλά και για την ανάκληση των πρότερων γνώσεών τους.

2. Αξιοποίηση χρονογραμμών – ενδεικτικές δραστηριότητες

Αν και η χρονογραμμή παραπέμπει ευθέως στο μάθημα της Ιστορίας, ωστόσο μπορούμε να κατασκευάζουμε και να χρησιμοποιούμε χρονογραμμές ή θεματογραμμές ή τοπογραμμές, αν μπορούμε να τις πούμε κι έτσι, για κάθε αντικείμενο που επιτρέπει ταξινόμηση των δεδομένων του ανάλογα με τον χρόνο, το θέμα, τον τόπο. Κοντά στις χρονογραμμές της Ιστορίας, μπορούμε να έχουμε τις προσωπικές χρονογραμμές των παιδιών, τις οικογενειακές, τη θεματογραμμή με τις σχολικές δραστηριότητες της τάξης ή του σχολείου, τη τοπογραμμή με τις διάφορες τοποθεσίες που αφορούν ένα γνωστικό αντικείμενο ή τη βιωμένη εμπειρία των παιδιών. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διαθεματικές χρονογραμμές, στις οποίες οι καρτέλες των καταχωρίσεων προέρχονται από διαφορετικά μαθήματα ή και επιστημονικά πεδία.

Η δημιουργία και ανάπτυξη μιας μόνο χρονογραμμής για όλα τα παιδιά της τάξης, ασφαλώς μπορεί να είναι μια επιλογή που θα ενεργοποιήσει το ενδιαφέρον. Σε αυτή την περίπτωση, οι εργασίες ανάπτυξης καλό είναι να ανατίθενται σε ομάδες παιδιών. Ακόμη, μπορούν να υπάρχουν χρονογραμμές που αναπτύσσει κάθε ομάδα αυτόνομα και, τέλος, ατομικές χρονογραμμές.

Αφού ληφθούν υπόψη όλα όσα θα καθορίσουν τη μορφή της χρονογραμμής και τα περιεχόμενά της, η ανάπτυξή της θα πρέπει να ξεκινήσει στην αρχή της χρονιάς, θα συνεχιστεί καθ' όλη τη διάρκεια και θα ολοκληρωθεί με το τέλος της.

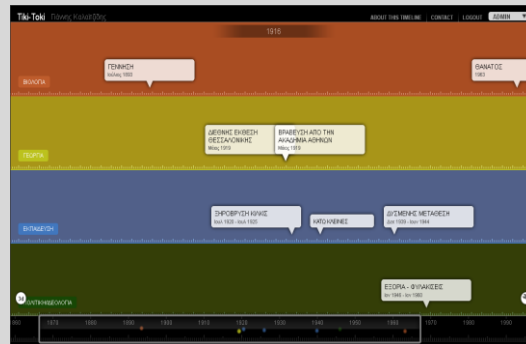
Η χρονογραμμή, ή οι χρονογραμμές έχουν ήδη δημιουργηθεί από την αρχή της χρονιάς και είναι έτοιμες να δεχθούν τις καρτέλες. Επίσης, έχει γίνει μια προκαταρκτική συζήτηση και συμφωνία για το υλικό που θα μπορεί να περιλαμβάνει κάθε καρτέλα.

- Στο αρχικό στάδιο αξιοποίησης της χρονογραμμής θα πρέπει να υπάρξει σύνδεση της νέας ύλης, που πρόκειται να διαταχθεί στη χρονογραμμή, με όσα ήδη γνωρίζουν τα παιδιά, τόσο από την προσωπική τους εμπειρία, όσο και από τις προηγούμενες τάξεις. Η σύνδεση της πρότερης γνώσης με το νέο γνωστικό αντικείμενο, προσφέρει γόνιμο έδαφος για εγκαθίδρυση του νέου.
- Μετά τη διδακτική διερεύνηση ενός συγκεκριμένου ιστορικού γεγονότος ή προσώπου, συναποφασίζεται αν αυτό θα συμπεριληφθεί στη χρονογραμμή και σε θετική περίπτωση, καθορίζονται τα υλικά της αναπαράστασής του στη χρονογραμμή, αν δηλαδή θα περιέχει, εκτός από τον τίτλο και την χρονολογία, περιγραφή, εικόνα, σύμβολο, κλπ.
- Κάθε επόμενο μάθημα μπορεί να ξεκινά με μια επισκόπηση της χρονογραμμής, αν σκοπεύουμε να διαπιστώσουμε την απόκτηση και κατανόηση των διδαχθέντων. Αυτό σημαίνει ότι για κάθε ενότητα που διδάσκουμε φτιάχνουμε τις απαραίτητες καρτέλες στη χρονογραμμή.
- Με το τέλος κάθε κεφαλαίου, οργανώνουμε ανακεφαλαιωτικές - επαναληπτικές δραστηριότητες «Περπατώ και αφηγούμαι», στις οποίες οι μαθητές, αφού έχουν προετοιμαστεί κατάλληλα, «ταξιδεύουν» την τάξη αφηγούμενοι με βάση τις καρτέλες της χρονογραμμής. Ανά μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα ζητάμε από τα παιδιά να επιλέξουν από τη χρονογραμμή συγκεκριμένες καρτέλες, π.χ. με διπλωματικά γεγονότα ή καρτέλες μιας χρονικής περιόδου, και να αφηγηθούν με βάση το υλικό τους.
- Η χρονογραμμή μπορεί να εμπλουτίζεται και με καρτέλες από άλλα γνωστικά πεδία: γλώσσα, επιστήμη, μουσική, μαθηματικά, κλπ. Αν χρησιμοποιούμε ατομικές χρονογραμμές,

παροτρύνουμε τα παιδιά να καταχωρούν σε αυτές και γεγονότα της οικογενειακής τους ιστορίας, αλλά και της τοπικής.

- Αν έχει προβλεφθεί η φορητότητα των καρτελών (π.χ. αν δεν τις έχουμε κολλήσει), αφαιρούμε μερικές καρτέλες, οι οποίες έχουν κάποια συνάφεια, και ζητάμε από τα παιδιά να τις τοποθετήσουν στη χρονογραμμή, εξηγώντας κάθε φορά για ποιο λόγο κάνουν τη αυτή ή εκείνη την επιλογή. Ακόμη πιο πέρα, δημιουργούμε μερικές καρτέλες που δεν συμπεριλαμβάνονται στη διδακτέα ύλη και ζητάμε την τοποθέτησή τους στη χρονογραμμή.
- Από τα κείμενα – πηγές που συνοδεύουν τα κυρίως κείμενα των κεφαλαίων, λείπουν χρονολογικές ή άλλες ενδείξεις. Με βάση αυτό το χαρακτηριστικό, στο τέλος κάθε ενότητας, δίνουμε φωτοτυπημένα μερικά τέτοια κείμενα – πηγές και ζητάμε να τα τοποθετήσουν στη σωστή χρονολογική σειρά.
- Αν έχουμε αποφασίσει σε κάθε καρτέλα να συμπεριλαμβάνεται και η τοποθεσία, μπορούμε να ζητήσουμε να συγκεντρωθούν οι καρτέλες που αφορούν μια συγκεκριμένη τοποθεσία και να συνταχθεί ένα σύντομο κείμενο με βάση τις καταχωρίσεις των καρτελών.
- Οι χρονολογικές ενδείξεις, αλλά και οι ημερομηνίες, είναι χρήσιμο υλικό για μαθηματικές πράξεις που, ωστόσο, ικανοποιούν και στόχους σχετικούς με την ιστορική κατανόηση. Με τη χρονογραμμή μπορούν να απαντηθούν ερωτήματα, όπως: «Πόσα χρόνια διήρκεσε η Τουρκοκρατία στην Πελοπόννησο και πόσο στη Μακεδονία;» Το αποτέλεσμα ασφαλώς και δίνει μια καλή αφορμή για μια συζήτηση σχετικά με τα «400 χρόνια σκλαβιάς». Όταν σε μια χρονογραμμή περιλαμβάνονται και χρονικές περίοδοι πριν τη γέννηση του Χριστού, τότε αυξάνεται μεν ελάχιστα ο βαθμός δυσκολίας των υπολογισμών, τα ερωτήματα όμως μπορούν να είναι ελκυστικά: «Ποιος έζησε περισσότερα χρόνια; Ο Μέγας Αλέξανδρος ή ο Μέγας Κωνσταντίνος;», «Πόσα χρόνια κράτησε ο 'χρυσός αιώνας' της τέχνης;», «Ποια η διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου;» Χρήσιμη είναι εδώ και η τοποθέτηση καρτελών σε συγκεκριμένες χρονολογίες π.Χ. Ακόμη, ορίζοντας μια χρονολογία π.Χ. υπολογίζουμε την απάντηση στο ερώτημα «Πόσοι αιώνες πέρασαν μέχρι σήμερα;»
- Χρονική κατάταξη καρτελών από διαφορετικά ιστορικά πλαίσια, π.χ. στην ΣΤ΄ τάξη δίνουμε και καρτέλες που αφορούν την ύστερη βυζαντινή περίοδο, κάτι που διδάχθηκαν στην Ε΄ τάξη και ζητάμε να τοποθετήσουν τις καρτέλες με κριτήριο τη χρονική τους αλληλουχία. Επιπρόσθετα, μπορούμε να δώσουμε και καρτέλες που αφορούν το σήμερα.
- Ομαδοποίηση καρτελών ανάλογα με το θεματικό πεδίο, ή τη χρονική περίοδο στην οποία ανήκουν. Οι φορητές καρτέλες αφαιρούνται από τη χρονογραμμή και οργανώνονται δραστηριότητες ομαδοποίησής τους, με στόχο να αναδειχθούν άλλες όψεις και αναγνώσεις του ιστορικού υλικού. Ακόμη, μπορούμε να ζητήσουμε την ένταξη στις παραπάνω ομάδες άλλων καρτελών με περιεχόμενο που δεν ανήκει στη διδακτέα ύλη, είναι ωστόσο σύμφωνο με τα κριτήρια της ομαδοποίησης. Αυτό μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμο όταν θέλουμε να εντάξουμε στη χρονογραμμή πρόσωπα και γεγονότα της τοπικής ιστορίας. Για παράδειγμα, τη δραστηριότητα στην οποία ομαδοποιούνται οι καρτέλες που σχετίζονται με τα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα (θεματικό πεδίο) του Μακεδονικού Αγώνα, μπορούμε να την επεκτείνουμε ζητώντας να τοποθετηθούν στην ομάδα και εκείνες οι καρτέλες από την τοπική ιστορία που εμπίπτουν στο ίδιο θεματικό πεδίο. Με κριτήριο τη χρονική περίοδο, μπορούμε να τοποθετήσουμε ανάμεσα στις σχετικές με τον Μεσοπόλεμο καρτέλες και αυτές που αφορούν γεγονότα και πρόσωπα της τοπικής ιστορίας της ίδιας περιόδου.
- Για μια σύντομη χρονική περίοδο, μηνών ή λίγων ετών, στην οποία η πυκνότητα των καταχωρίσεων είναι ικανοποιητική, κόβουμε εκ των προτέρων τη χρονογραμμή σε τμήματα και οι μαθητές στη συνέχεια βάζουν το κομμάτι στη σωστή χρονολογικά σειρά και κατόπιν τοποθετούν τις καρτέλες.

- Με βάση τις καρτέλες της χρονογραμμής, για δοσμένο χρονικό διάστημα – μικρό κατά προτίμηση – ενθαρρύνουμε αφηγήσεις στις οποίες οι μαθητές θα χρησιμοποιούν επιρρήματα ή επιρρηματικές φράσεις που σχετίζονται με το χρόνο: λίγα χρόνια αργότερα, τον επόμενο χρόνο, μια δεκαετία πριν, τότε, τότε, πριν, μετά, αργά, νωρίς, οποτεδήποτε, όποτε, άλλοτε, κάποτε, ύστερα, έπειτα, επιτέλους, κιόλας, αμέσως, σπάνια, συχνά, τακτικά, τότε τότε, κ.ά.
- Τα θεματικά πεδία, ή θέματα, που αναφέρονται εδώ, προκύπτουν ως αποτέλεσμα της συνειδητής προσπάθειας του εκπαιδευτικού και των μαθητών να «τεμαχίσουν», να ταξινομήσουν και τελικά να θεματοποιήσουν τη διδακτέα ύλη, κατά τρόπο που ευνοεί την ιστορική ανάλυση και ερμηνεία. Έτσι, προκύπτουν σειρές ομοιογενών μεταξύ τους γεγονότων ή φαινομένων: οικονομικά, δημογραφικά, κοινωνικά, επιστημονικά, βιογραφίες, πολεμικά, πολιτικά. Οι χρονογραμμές μας δίνουν τη δυνατότητα είτε να τις σημειώνουμε με ένα αρχικό γράμμα για κάθε θεματικό πεδίο (Ο → οικονομικά, Δ → δημογραφικά, κ.ο.κ.) είτε να τα διατάσσουμε σε επάλληλες σειρές, προκειμένου να διευκολυνόμαστε στη διαπίστωση της συνέχειας και της ασυνέχειας, της διαδοχής, της συγχρονικότητας, της μεταβολής και της αδράνειας, να είμαστε σε θέση να χρονολογήσουμε και να περιοδολογήσουμε, να διακρίνουμε το γεγονός, τη συγκυρία και τη μακρά διάρκεια, διαδικασίες που είναι απαραίτητες προκειμένου να αναλύσουμε επαρκώς το ιστορικό υλικό και να προβούμε στην εξήγηση και ερμηνεία του.

3. Μορφές χρονογραμμών

Εδώ περιγράφονται οι κυριότερες μορφές χρονογραμμών που κατασκευάζονται με συμβατικά υλικά. Με κλικ στο όνομα της κάθε μορφής μπορείτε να δείτε online αρκετά δείγματα.

- **Χρονογραμμή τοίχου.** Καλύπτει την επιφάνεια ενός τοίχου και παρέχει μεγάλο χώρο για προσθήκη υλικού. Αν ο χώρος δεν επαρκεί, η χρονογραμμή μπορεί να είναι κρεμασμένη από ψηλά και τυλιγμένη σε κύλινδρο, ώστε να ανοιγοκλείνει ανάλογα με τις ανάγκες. Ακόμη, κάθε ιστορική περίοδος μπορεί να έχει διαφορετικό χρώμα. Σε αυτήν τοποθετούμε καρτέλες για κάθε καταχώριση.

- **Σημειωματάριο.** Σε ένα σπирάλ με λευκές σελίδες χωρίς γραμμές χαράζουμε στη μέση των σελίδων τη γραμμή του χρόνου και σημειώνουμε τις χρονολογικές ενδείξεις, οι οποίες συνεχίζονται στις επόμενες σελίδες. Το υλικό καταχωρείται πάνω και κάτω από τη χρονογραμμή, π.χ. οι εικόνες και τα σύμβολα επάνω, τα κείμενα από κάτω. Αν οι σελίδες βγουν από το σπирάλ μπορούν να τοποθετηθούν στη σειρά αναπαριστώντας τη ροή του χρόνου.

- **Κάρτες ευρετηρίου.** Δημιουργούμε μικρές κάρτες από χαρτόνι και αφήνουμε στο επάνω μέρος μια μικρή προεξοχή όπου θα γράψουμε τη χρονολογία. Τις τοποθετούμε σε μια χαρτονένια θήκη με χρονολογική σειρά. Εναλλακτικά, αν έχουμε προβλέψει τον χαρακτηρισμό των καρτελών (βιογραφίες, πολεμικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, διπλωματικά γεγονότα, επιστήμη & πολιτισμός), βάζουμε χρωματιστά διαχωριστικά για κάθε θέμα στη θήκη, τοποθετούμε τις κάρτες ανά θέμα και εντός του θέματος χρονολογικά.

- **Τετράδιο ευρετήριο.** Λειτουργεί όπως και οι κάρτες. Οι καρτέλες και εδώ μπορούν να τοποθετούνται χρονολογικά ή θεματικά.

- **Το νήμα του χρόνου.** Κόβουμε μικρά κομμάτια χαρτιού (καρτέλες), π.χ. μέγεθος A5, σε καθένα από τα οποία καταχωρούμε τα στοιχεία που αφορούν ένα πρόσωπο ή ένα γεγονός. Τα κρεμάμε, με συνδετήρες ή μανταλάκια, κατά χρονολογική σειρά σε μια χοντρή κλωστή κατά μήκος ενός τοίχου ή διαγώνια στην αίθουσα. Αν φροντίσουμε τα χαρτιά να είναι χρωματιστά και κάθε χρώμα να αναπαριστά το θεματικό πεδίο στο οποίο ανήκει η καρτέλα (βλ. παραπάνω στις κάρτες ευρετηρίου), τότε η χρονογραμμή θα είναι ταυτόχρονα και θεματική.

- **Ακορντεόν.** Υπολογίζουμε το μήκος της χρονογραμμής που θέλουμε να φτιάξουμε, παίρνουμε χαρτί του μέτρου ή χαρτόνι με μεγάλο μήκος, διπλώνουμε ανά διαστήματα και έχουμε έτσι μια χρονογραμμή που καταλαμβάνει λίγο χώρο, ωστόσο μπορεί να περιέχει πολλές καρτέλες.

- **Πόστερ.** Αν δεν υπάρχει διαθέσιμος τοίχος, μπορούμε να φτιάξουμε σε χαρτί του μέτρου ή χαρτόνι μια μεγάλη χρονογραμμή, η οποία θα είναι φορητή.

4. Κριτήρια επιλογής

Ποια μορφή χρονογραμμής όμως να επιλέξουμε και σε τι μέγεθος θα την αναπτύξουμε; Εξαρτάται από τη διδακτική μεθοδολογία που ακολουθούμε, αλλά και τις διαθέσιμες χώρους και υλικών. Μερικά κριτήρια για την επιλογή:

- **Εργασία μαθητών.** Αν οι χρονογραμμές είναι ατομικές, τότε επιλέγουμε φορητές μορφές που χωράνε στις τσάντες των μαθητών. Σε περίπτωση ομαδικής εργασίας, είναι προτιμότερες οι μεγαλύτερες μορφές, έτσι ώστε να μπορούν τα μέλη της ομάδας να εργάζονται με αυτές. Ακόμη, αν η χρονογραμμή είναι συνολική δουλειά των μαθητών της τάξης μπορούμε να επιλέξουμε χρονογραμμή τοίχου.
- **Χώρος.** Αν έχετε διαθέσιμο κενό χώρο στους τοίχους της αίθουσας διδασκαλίας, τότε είναι προτιμότερη η μορφή της χρονογραμμής τοίχου. Αν όχι, τότε μπορείτε να επιλέξετε μια από τις άλλες μορφές (βλ. παρακάτω).

- **Χρονικό διάστημα.** Όσον αφορά το μάθημα της Ιστορίας, για κάθε τάξη η χρονική περίοδος που καλύπτει η διδακτέα ύλη είναι διαφορετική και αυτό συνεπάγεται διαφορετικό μέγεθος χρονογραμμής. Το ίδιο συμβαίνει και με άλλα αντικείμενα: όσο μεγαλύτερο το χρονικό διάστημα, τόσο μεγαλύτερη η χρονογραμμή.
- **Διαχωρισμός χρονικής περιόδου.** Το μέγεθος της χρονογραμμής είναι αντιστρόφως ανάλογο με το διαχωρισμό του χρόνου. Για δοσμένη χρονική περίοδο, όσο μικρότερα είναι τα χρονικά διαστήματα στα οποία αυτή διαχωρίζεται, τόσο μεγαλύτερο το μέγεθός της. Π.χ. αν ο διαχωρισμός της περιόδου γίνεται ανά δεκαετίες, τότε η χρονογραμμή θα είναι μεγάλη.
- **Περιεχόμενα καρτέλας.** Αυτό που θα πρέπει εξ αρχής να αποφασίσουμε είναι τι θα περιέχει κάθε καρτέλα. Συνήθως, αρκεί η χρονολογική ένδειξη και ένας τίτλος, π.χ. 330 μ.Χ. - Εγκαίνια της Κωνσταντινούπολης. Όσο περισσότερα, όμως, υλικά (φωτογραφίες, εικόνες, διαγράμματα, σύμβολα) χρησιμοποιούμε για να αναπαραστήσουμε ένα γεγονός ή να περιγράψουμε ένα πρόσωπο, τόσο περισσότερο αυξάνεται το ενδιαφέρον των παιδιών, αλλά και, κυρίως, οι δυνατότητες συγκράτησης στη μνήμη και κατανόησης.

5. Κατασκευή χρονογραμμών

5.1 Με συμβατικά υλικά

Τα συμβατικά υλικά που απαιτούνται για την κατασκευή χρονογραμμών είναι απλά και φθηνά: χαρτί A4, χαρτόνια, χαρτί του μέτρου, κόλλες, συνδετήρες, νήματα, τετράδια. Αυτό που περισσότερο θα μας προβληματίσει, σε περίπτωση που επιλέξουμε να έχουμε πολυμεσικές καρτέλες, είναι τα υλικά που θα εισάγονται σε κάθε καρτέλα. Έτσι, αν για την καρτέλα «330 μ.Χ. - Εγκαίνια της Κωνσταντινούπολης» είναι αρκετό ένα μικρό χαρτονάκι, σε περίπτωση που θέλουμε να την εμπλουτίσουμε θα πρέπει να έχουμε διαθέσιμο εικαστικό υλικό και γραφικά: εικόνες, σύμβολα, διακοσμητικές βινιέτες, πηγές, ζωγραφικές και σχέδια των παιδιών, κλπ. Πρώτη πηγή τέτοιου υλικού είναι τα ίδια τα σχολικά βιβλία στην [ψηφιακή τους έκδοσή](#). Με δεξί κλικ κατεβάζουμε κάθε γραφικό που περιέχουν τα βιβλία, μειώνουμε το μέγεθός του, το αντιγράφουμε σε μια σελίδα A4 τόσες φορές όσα και τα παιδιά της τάξης (σε περίπτωση που έχουμε ατομικές χρονογραμμές), το εκτυπώνουμε και το μοιράζουμε.

Στο διαδίκτυο υπάρχουν δωρεάν διαθέσιμα εκατομμύρια γραφικά που μας διευκολύνουν στην ανάπτυξη της χρονογραμμής. Εδώ παρατίθενται ενδεικτικά μερικοί ιστότοποι που διαθέτουν τέτοιο υλικό:

- [Openclipart](#): διαθέτει 46.000 εικονίδια.
- [Clipart ETC](#): διαθέτει περισσότερα από 60.000 εικονίδια που αφορούν την εκπαίδευση.
- [Χάρτες - Ελληνικοί, Ευρωπαϊκοί, Παγκόσμιοι](#): ευρετήριο ιστοσελίδων με χάρτες κάθε είδους.

5.1.1 Καρτέλα χρονογραμμής

Μια καρτέλα αποτελείται από το υλικό και τις ενδείξεις που έχουμε προαποφασίσει: χρονολογική ένδειξη, τίτλος, μια σύντομη περιγραφή και μια εικόνα. Συμπληρωματικά, μπορεί να περιέχει τοποθεσία και παραπομπές σε εναλλακτικό υλικό, βίντεο, φωτογραφίες, πρωτογενείς πηγές. Για τις διαδικτυακές παραπομπές επειδή οι διευθύνσεις των ιστοσελίδων που πρέπει να παραθέσουμε είναι συνήθως τεράστιες, χρησιμοποιούμε μια μηχανή συντόμευσης, όπως είναι το [Google URL Shortener](#). Π.χ. η διεύθυνση: <http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=tab02&id=2958&start=40> στη συντομευμένη της μορφή είναι: <http://goo.gl/4dzMKk>.

Αν υπάρχει η δυνατότητα, οι καρτέλες μπορούν να γίνουν σε έναν επεξεργαστή κειμένου, από τον δάσκαλο της τάξης ή από τα ίδια τα παιδιά. Στη δεύτερη περίπτωση παρέχουμε έτοιμο το

- Δημιουργία χρονογραμμών με ΕΛΛΑΚ εφαρμογές εννοιολογικής χαρτογράφησης:

[Xmind](#)

[VUE](#)

[Freemind](#)

[Παρουσίαση ιδεών για δημιουργία χρονογραμμών](#)

[Έτοιμα εννοιολογικά διαγράμματα που μετά από επεξεργασία μπορούν να γίνουν χρονογραμμές](#)

[Εικόνες με διαγράμματα που μπορούν να δώσουν ιδέες για τη δημιουργία χρονογραμμών](#)

Στη δημιουργία χρονογραμμών βοηθάει η ύπαρξη προτύπων (templates) στο διαδίκτυο, ιδιαίτερα για τις εφαρμογές του MS Office, πολλά από τα οποία μπορούμε να τα επεξεργαστούμε και στο LibreOffice ή στο OpenOffice. Οι χρονογραμμές αυτές μπορούν να εκτυπωθούν εύκολα.

- Χρονογραμμές με εφαρμογές MS Office:

Βήμα προς βήμα online οδηγό για τη δημιουργία χρονογραμμών

Λογισμικό που μετά την εγκατάστασή του ενσωματώνεται στο PowerPoint και επιτρέπει τη δημιουργία χρονογραμμών

Έτοιμα πρότυπα χρονογραμμών που μπορούμε να επεξεργαστούμε με εφαρμογές γραφείου

[MS Word
Excel](#)

[Πρόσθετο για το MS
PowerPoint](#)

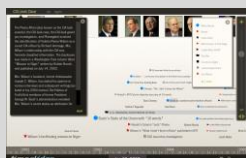
[Πρότυπα χρονογραμμών για το
MS Office](#)

5.3 Με online εφαρμογές

Στον τομέα των διαδραστικών χρονογραμμών που είναι προσβάσιμες μέσω διαδικτύου, υπάρχουν δωρεάν εφαρμογές, αρκετά εύκολες στη χρήση τους και, το κυριότερο, προσβάσιμες και από τα παιδιά, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να δουλέψουν με αυτές, αλλά και να δημιουργήσουν τις δικές τους εκδοχές. Αρκεί η δημιουργία ενός δωρεάν λογαριασμού για τους εκπαιδευτικούς, ενώ αν πρόκειται να εμπλακούν και τα παιδιά ως δημιουργοί θα πρέπει να ακολουθηθούν οι κανόνες που εξασφαλίζουν την ανωνυμία και την ασφάλειά τους. Σημειώστε ότι πρόκειται για εφαρμογές που διατίθενται μεν δωρεάν για εκπαιδευτικούς σκοπούς, αλλά περιέχουν διαφημίσεις ή άλλο υλικό που δεν σχετίζεται με τα εκπαιδευτικά πράγματα.

Η συγκεκριμένη κατηγορία εφαρμογών μας επιτρέπει να δημιουργήσουμε χρονογραμμές με πολυμεσικό υλικό και συνδέσμους σε άλλες διαδικτυακές πηγές, ενώ κάθε εφαρμογή έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που την καθιστούν περισσότερο ωφέλιμη σε κάποια σημεία. Ακόμη, μπορούμε να ενσωματώσουμε τις χρονογραμμές σε δικές μας ιστοσελίδες και ιστολόγια.

Ακολουθεί πίνακας, ενδεικτικός βέβαια, online εφαρμογών ανάπτυξης χρονογραμμών, για κάθε μια από τις οποίες αναγράφονται τα χαρακτηριστικά εκείνα στα οποία οφείλουν την ιδιαίτερη προσφορά τους στον τομέα της μάθησης. Το περιβάλλον εργασίας είναι στα αγγλικά, συνεπώς μια απλή εξοικείωση με τη γλώσσα αυτή είναι απαραίτητη, αν και η διάταξη των μενού, οι επιλογές και οι υπάρχουσες ενδείξεις βοηθούν αρκετά.

- [Timeglider](#). Ταξινόμηση καταχωρίσεων ανά θεματικό πεδίο και δυνατότητες εμφάνισης και απόκρυψής τους. Η συνδυασμένη ταυτόχρονη εμφάνιση θεματικών πεδίων επιτρέπει πολλαπλές αναγνώσεις και ανάδυση σχέσεων που βοηθούν στην ιστορική κατανόηση.

- [Tiki-Toki](#). Ταξινόμηση καταχωρίσεων ανά θεματικό πεδίο και διαφορετικοί τρόποι ταυτόχρονης προβολής τους. Τρισδιάστατη προβολή ολόκληρης της χρονογραμμής.

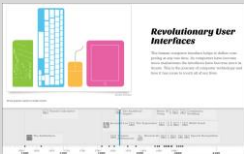
- [Dipity](#). Διαφορετικά θέματα εμφάνισης της χρονογραμμής. Προβολή παρουσίασης των καταχωρίσεων σε συνεχόμενη ροή.

- [Timerime](#). Δυνατότητα δημιουργίας χρονικών περιόδων και ένταξη των καταχωρίσεων σε αυτές.

- [myHistro](#). Συσχέτιση καταχωρίσεων με τοποθεσίες. Ταυτόχρονη προβολή χρονογραμμής και χάρτη. Προβολή καταχωρίσεων σε συνεχόμενη ροή. Προβολή τοποθεσιών στο GoogleEarth.

- [TimelineJS](#). Online εφαρμογή ΕΛΛΑΚ, που συνεργάζεται με την υπηρεσία GoogleDocs και δημιουργεί χρονογραμμές τις οποίες μπορούμε να ενσωματώσουμε σε δικές μας ιστοσελίδες και ιστολόγια.

Πριν προχωρήσει κανείς στη δημιουργία μιας χρονογραμμής, κρίνεται σκόπιμο να μελετήσει μερικά παραδείγματα, ώστε, από τη μια, να διαμορφώσει μια καλύτερη γνώμη για τη διδακτική ωφελιμότητα των χαρακτηριστικών που διαθέτει κάθε online εφαρμογή και, από την άλλη, να εξοικειωθεί γρηγορότερα με το διαδραστικό και δυναμικό χαρακτήρα των χρονογραμμών που αναπτύσσονται με αυτές τις εφαρμογές.